

Marzena Mruk

Afganistan i Pakistan w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2024

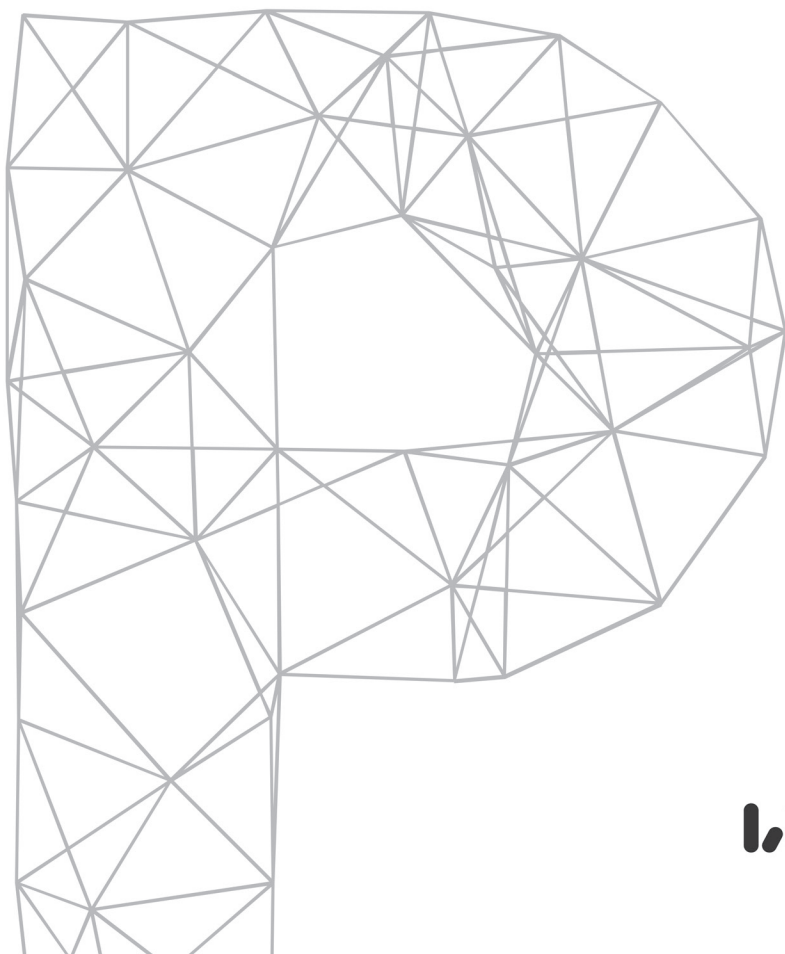
Afganistan i Pakistan w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2024

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Marzena Mruk

Afganistan i Pakistan w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2024

Marzena Mruk (ORCID: 0000-0002-3529-0365) – Uniwersytet Łódzki
Katedra Teorii Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, 90-127 Łódź, ul. Składowa 43

RECENZENCI

Wojciech Grabowski
Przemysław Osiewicz

REDAKTOR INICJUJĄCA

Natasza Grabowiecka

REDAKCJA

Anna Minkina

SKŁAD I ŁAMANIE

Agent PR

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Mateusiak

PROJEKT OKŁADKI

Tomasz Kochelski

Zdjęcia wykorzystane na okładce: Depositphotos.com/Borna_mir;
trentinness@hotmail.com; ehtishaam@live.com

© Copyright by Marzena Mruk, Łódź 2025

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2025

<https://doi.org/10.18778/8331-731-1>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.11679.25.0.M

Ark. wyd. 30; ark. druk. 30,25

ISBN 978-83-8331-730-4

e-ISBN 978-83-8331-731-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-237 Łódź, ul. Matejki 34A
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 635 55 77

Spis treści

Wstęp	9
-------	---

Rozdział I

UWARUNKOWANIA POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA ISLAMSKIEJ REPUBLIKI IRANU	25
1.1. Uwarunkowania wewnętrzne o charakterze subiektywnym	26
1.1.1. Środowisko geograficzne	26
1.1.2. Potencjał ludnościowy	29
1.1.3. Potencjał gospodarczy i naukowo-technologiczny	34
1.1.3.1. Potencjał gospodarczy	34
1.1.3.2. Potencjał naukowo-technologiczny	43
1.1.4. Potencjał militarny	47
1.1.4.1. Siły zbrojne i uzbrojenie	47
1.1.4.2. Program nuklearny	53
1.1.5. System polityczny	61
1.2. Uwarunkowania wewnętrzne o charakterze obiektywnym	71
1.2.1. Czynniki historyczne	71
1.2.2. Czynniki kulturowe	84
1.2.3. Koncepcje polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu po 1979 roku	87
1.3. Uwarunkowania zewnętrzne o charakterze obiektywnym	91
1.3.1. Trendy ewolucji środowiska międzynarodowego Islamskiej Republiki Iranu	91
1.3.2. Pozycja Islamskiej Republiki Iranu w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego	93
1.3.3. Struktura i zasięg umownych zobowiązań międzynarodowych Islamskiej Republiki Iranu	97

Spis treści

1.4. Uwarunkowania zewnętrzne o charakterze subiektywnym	99
1.4.1. Międzynarodowa percepcja Islamskiej Republiki Iranu	99
1.4.2. Islamska Republika Iranu w strategiach bezpieczeństwa międzynarodowego mocarstw globalnych	104
1.4.2.1. Islamska Republika Iranu w strategii bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych	104
1.4.2.2. Islamska Republika Iranu w strategii bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej	126
1.4.2.3. Islamska Republika Iranu w strategii bezpieczeństwa Chińskiej Republiki Ludowej	137
1.4.2.4. Islamska Republika Iranu w strategiach bezpieczeństwa grupy E3	146

ROZDZIAŁ II

UWARUNKOWANIA POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA ISLAMSKIEJ REPUBLIKI IRANU WOBEC AFGANISTANU	161
2.1. Relacje irańsko (persko)-afgańskie do 1979 roku. Wpływ rewolucji islamskiej w Iranie na relacje z Afganistanem	162
2.2. Interwencja ZSRR w Afganistanie	173
2.3. Wojna domowa w latach 90. XX wieku Rządy talibów w Afganistanie	178

ROZDZIAŁ III

AFGANISTAN JAKO ŹRÓDŁO ZAGROŻEŃ DLA BEZPIECZEŃSTWA ISLAMSKIEJ REPUBLIKI IRANU W LATACH 2001–2024	187
3.1. Wojna w Afganistanie (2001–2021)	188
3.2. Ofensywa talibów w 2021 roku. Ustanowienie Islamskiego Emiratu Afganistanu	194
3.3. Funkcjonowanie radykalnych ugrupowań terrorystycznych w Afganistanie	198
3.3.1. al-Kaida	198
3.3.2. Tak zwane Państwo Islamskie	201
3.3.3. Inne ugrupowania	206
3.4. Problem uchodźców afgańskich w Islamskiej Republice Iranu	208
3.5. Irańsko-afgański transgraniczny spór o rzekę Helmand i Hari Rod	219
3.6. Afgański przemysł narkotykowy	230

ROZDZIAŁ IV

ŚRODKI POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA ISLAMSKIEJ REPUBLIKI IRANU WOBEC AFGANISTANU W LATACH 2001–2024	237
4.1. Irańska inicjatywa Unii Państw Perskojęzycznych	238
4.2. Irańskie programy walki z przemytem afgańskich narkotyków i narkomanią	243
4.3. Irańska polityka migracyjna. Próby regulacji prawnej sytuacji uchodźców afgańskich w Islamskiej Republice Iranu	248
4.4. Zaangażowanie Islamskiej Republiki Iranu w odbudowę Afganistanu. Irańska podwójna gra w Afganistanie	259
4.4.1. Współpraca Islamskiej Republiki Iranu ze Stanami Zjednoczonymi i NATO na rzecz bezpieczeństwa Afganistanu	259
4.4.2. Pomoc wojskowa dla afgańskich powstańców	268
4.4.2.1. Dywizja Fatemiyoun	276
4.5. Irańska pomoc rozwojowa i inwestycje bezpośrednie w Afganistanie	280

ROZDZIAŁ V

UWARUNKOWANIA POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA ISLAMSKIEJ REPUBLIKI IRANU WOBEC PAKISTANU	291
5.1. Relacje Persji (Iranu) z Indiami do 1947 roku	292
5.2. Powstanie niepodległego Pakistanu. Relacje irańsko-pakistańskie w latach 1947–1979	299
5.3. Wpływ rewolucji islamskiej na relacje irańsko-pakistańskie po 1979 roku	302
5.4. Stanowisko Iranu wobec wojen indyjsko-pakistańskich	305

ROZDZIAŁ VI

PAKISTAN JAKO ŹRÓDŁO ZAGROŻEŃ DLA BEZPIECZEŃSTWA ISLAMSKIEJ REPUBLIKI IRANU W LATACH 2001–2024	311
6.1. Funkcjonowanie radykalnych ugrupowań terrorystycznych w Pakistanie	312
6.1.1. Sipah-e-Sahaba Pakistan	312
6.1.2. Tehrik-i-Taliban Pakistan	314
6.1.3. al-Kaida	315
6.1.4. Tak zwane Państwo Islamskie	318
6.2. Zaangażowanie Pakistanu w Afganistanie	320
6.2.1. Inicjatywa stworzenia Wielkiego Pasztunistanu	329

Spis treści

6.3. Strategiczne partnerstwo Pakistanu ze Stanami Zjednoczonymi i Arabią Saudyjską	333
6.3.1. Stany Zjednoczone	333
6.3.2. Arabia Saudyjska	340
6.4. Separatyzm w Beludżystanie	348

ROZDZIAŁ VII

ŚRODKI POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA ISLAMSKIEJ REPUBLIKI IRANU WOBEC PAKISTANU W LATACH 2001–2024	361
7.1. Współpraca gospodarcza	362
7.1.1. Wymiana handlowa	362
7.1.2. Inicjatywa Gazociągu Pokoju	366
7.2. Współpraca irańsko-pakistańska na rzecz bezpieczeństwa w ramach organizacji regionalnych	371
7.2.1. Organizacja Współpracy Gospodarczej	371
7.2.2. Organizacja Współpracy Islamskiej	373
7.2.3. Szanghajska Organizacja Współpracy	374
7.3. Współpraca wojskowa i zaangażowanie Pakistanu w rozwój irańskiego programu nuklearnego	378
7.3.1. Współpraca wojskowa	378
7.3.2. Zaangażowanie Pakistanu w rozwój irańskiego programu nuklearnego	381
7.4. Współpraca Islamskiej Republiki Iranu z Indiami jako element zachowania równowagi wobec sojuszu pakistańsko-amerykańskiego i pakistańsko-saudyjskiego	385
7.4.1. Współpraca polityczna	385
7.4.2. Stanowisko Indii wobec irańskiego programu nuklearnego	392
7.4.3. Port Czabahar jako element współpracy gospodarczej Iranu i Indii	395
Zakończenie	403
Lista najczęściej stosowanych skrótów	423
Bibliografia	427
Spis wykresów	481
Spis tabel	483

Wstęp

Islamska Republika Iranu i prowadzona przez nią polityka bezpieczeństwa od lat cieszy się zainteresowaniem zarówno społeczności międzynarodowej, jak i środowiska naukowego. Wyjątkowość Iranu wiąże się nie tylko z posiadanym przez niego potencjałem, przez co należy rozumieć możliwości polityczne, gospodarcze, militarne, ludnościowe i kulturowo-historyczne, ale i usytuowaniem geopolitycznym na skrzyżowaniu Bliskiego Wschodu, Kaukazu Południowego, Azji Centralnej i Półwyspu Indyjskiego. Położenie geopolityczne Iranu jest jednym z jego największych atutów, co zostało podkreślone przez Zbigniewa Brzezińskiego, który sklasyfikował Islamską Republikę Iranu jako państwo osiowe i zdefiniował jako „naród, którego znaczenie wynika nie z jego siły i motywacji, ale raczej z jego wrażliwego położenia (...) a w konsekwencji jego potencjalnie podatnego stanu na zachowanie graczy geostrategicznych”¹. Wymienione czynniki określają pozycję i rolę Islamskiej Republiki Iranu w sferze bezpieczeństwa międzynarodowego, determinują zagrożenia oraz pozwalają wyznaczać priorytety w polityce bezpieczeństwa, która nigdy nie miała charakteru przypadkowego. Wykształciła się na podstawie wzajemnego oddziaływania czynników pragmatycznych i ideologicznych. Jest to pewnego rodzaju zależność, jaka zachodzi między elementami twardej i miękkiej linii reprezentowanej przez władze irańskie oraz interakcji między priorytetami polityki wewnętrznej a międzynarodowym systemem bezpieczeństwa². Islamska Republika Iranu jest zatem państwem, które stara się balansować w polityce bezpieczeństwa między realizacją interesów narodowych a kultywowaniem rewolucyjnego dziedzictwa, co zauważył w 2003 roku Henry Kissinger, który

¹ S. Gurjar, *The Iran Challenge: Unraveling India's Foreign Policy Dilemma*, <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/3475111/the-iran-challenge-unraveling-indias-foreign-policy-dilemma/> (dostęp: 31.12.2024).

² P. G. Buchanan, *Iran As A Strategic Actor (Part One)*, <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/iran-as-a-strategic-actor-part-one/> (dostęp: 5.02.2023).

stwierdził, że „Iran musi podjąć decyzję, czy chce być narodem, czy idea”³. W związku z usytuowaniem geopolitycznym Islamska Republika Iranu znajduje się w centrum globalnej rywalizacji mocarstw o wpływy na Bliskim Wschodzie. W świetle wcześniejszych interwencji mocarstw regionalnych i globalnych polityka bezpieczeństwa Iranu podyktowana jest potrzebą zachowania suwerenności i niezależności państwa. Znalazło to odzwierciedlenie w artykule 152. Konstytucji Islamskiej Republiki Iranu:

Polityka zagraniczna Islamskiej Republiki Iranu opiera się na odrzuceniu wszelkich form dominacji, zarówno wywierania i podporządkowanie się mu, zachowaniu pod każdym względem niepodległości kraju i jego integralności terytorialnej, obrony praw wszystkich muzułmanów, niezaangażowania w stosunku do mocarstw hegemonicznych oraz utrzymaniu wzajemnie pokojowych stosunków ze wszystkimi państwami niewojującymi⁴.

Zmiany geopolityczne, do jakich doszło po wydarzeniach 11 września 2001 roku, przyczyniły się do sformułowania przez Islamską Republikę Iranu nowych założeń polityki bezpieczeństwa. Rozpoczęcie globalnej wojny z terroryzmem przez Stany Zjednoczone stało się momentem przełomowym w polityce Iranu wobec dwóch wschodnich sąsiadów: Afganistanu i Pakistanu. Państwa te są niezwykle istotne z perspektywy irańskiego bezpieczeństwa, ponieważ łączą je nie tylko wspólna granica z Islamską Republiką Iranu oraz specyficzne usytuowanie geopolityczne, ale też więzi historyczno-kulturowe i religijne. Występujące zależności między Iranem, Afganistanem i Pakistanem wskazują, że powinny one być naturalnymi sojusznikami oraz wzmacniać ideę pokojowego sąsiedzkiego współistnienia⁵. Pomimo silnych więzi stosunki i współpraca między Teheranem, Kablem i Islamabadem są trudne i niejednoznaczne. Skomplikowany charakter relacji Islamskiej Republiki Iranu z Afganistanem i Pakistanem wynika z dwóch powodów. Po pierwsze, Islamska Republika Iranu rości sobie prawo do ingerowania w sprawy wewnętrzne sąsiadów, co skutkuje deficytem zaufania w relacjach między państwami. Zagadnienie

³ Zob. A. Alfoneh, *Constants in Iran's Security Policy Under the Pahlavi Regime and the Islamic Republic*, <https://agsiw.org/constants-in-irans-security-policy-under-the-pahlavi-regime-and-the-islamic-republic/> (dostęp: 15.12.2021).

⁴ *The Constitution of the Islamic Republic of Iran*, http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2017/04/Iran_ang_010117.pdf (dostęp: 14.03.2023).

⁵ A. Saikal, *Iran and Afghanistan: A Relationship of Shared Interests and Complexity*, <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Iran-and-Afghanistan-A-Relationship-of-Shared-Interests-and-Complexity.pdf> (dostęp: 20.03.2023).

to wyjaśnia koncepcja Roberta D. Putnama, która mówi, że jeśli region ma dobrze funkcjonujący system gospodarczy i wysoki poziom integracji politycznej, jest to wynik pomyślniej kumulacji kapitału społecznego, a tym samym wysoki poziom zaufania do innych, który zostaje wyniesiony z poziomu jednostki do dużych skupisk populacji⁶. Wynika to z tego, że tereny współczesnego Afganistanu i Pakistanu były częściami dawnej Persji, co wpłynęło na kształtowanie się ich państwowości. Islamska Republika Iranu w związku z tym traktuje Afganistan i Pakistan jako swoje strefy wpływów. Po drugie, na stosunki między państwami wpływa wzajemne oddziaływanie wielu grup interesów, które mają możliwość oddziaływania na sprawy polityczne, gospodarcze i społeczne w tych państwach⁷. Problemy wewnętrzne Afganistanu i Pakistanu oraz czynniki zewnętrzne wpływające na sytuację wewnętrzną tych państw odbierane są przez Islamską Republikę Iranu jako źródła zagrożeń dla jej bezpieczeństwa. To z kolei przyczyniło się do powstania relacji opartych na podejrzliwości i nieufności. Niebagatelne znaczenie w kształtowaniu się polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu miał wpływ innych podmiotów stosunków międzynarodowych, co w sposób szczególny dotyczy Stanów Zjednoczonych. Iran i USA pomimo różnic miały wspólny cel, zwłaszcza w kontekście sytuacji w Afganistanie – żadne z nich nie chciało, aby talibowie lub inna ekstremistyczna organizacja sprawowała władzę w Kabulu. Iran był głównym beneficjentem obalenia reżimu talibów, na co miał realny wpływ, udzielając wsparcia wywiadowczego siłom koalicji antyterrorystycznej oraz wsparcia politycznego podczas tworzenia nowego rządu w Afganistanie⁸. Niemniej dla Iranu kluczowe zawsze było popieranie regionalizacji wysiłków na rzecz bezpieczeństwa w Afganistanie, co miałoby stać się alternatywą do podejścia międzynarodowego, na czele z aktywnością Stanów Zjednoczonych⁹.

Związek Iranu ze wschodnimi sąsiadami zawsze był dynamiczny. Wynikało to z wielowiekowej współzależności między Persją a terenami współczesnego Afganistanu i Pakistanu, która miała znaczący wpływ na kształtowanie się ich państwowości. Relacje Iranu z Afganistanem i Pakistanem można podzielić na cztery okresy. Pierwszy obejmował stosunki Iranu z Afganistanem

⁶ R. D. Putnam, *Diplomacy and domestic politics: The logic of two-level games*, „International Organization” 1988, nr 42, s. 430–433.

⁷ V. Kaura, *Iran's influence in Afghanistan*, <https://www.mei.edu/publications/irans-influence-afghanistan> (dostęp: 22.03.2023).

⁸ A. Vatanka, *The Afghan Bridge in U.S.-Iranian Ties*, <https://www.mei.edu/publications/afghan-bridge-us-iranian-ties> (dostęp: 1.04.2023).

⁹ E. Laipson, *Engaging Iran on Afghanistan*, https://www.stimson.org/wp-content/files/file-attachments/Engaging_Iran_on_Afghanistan_1.pdf (dostęp: 2.04.2023).

i Pakistanem od czasu uzyskania przez nie niepodległości, odpowiednio w 1919 i 1947 roku do 1979 roku. Relacje irańsko-afgańskie i irańsko-pakistańskie były oparte na współpracy, przyjaźni oraz sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi jako gwarantem bezpieczeństwa w regionie. Drugi okres obejmował czas między 1979 a 2001 rokiem. Zwycięstwo rewolucji islamskiej i zmiany polityczne w Iranie w 1979 roku oraz zmieniająca się sytuacja geopolityczna w regionie w latach 80. XX wieku skutkowały poczuciem braku bezpieczeństwa w kontekście polityki Iranu wobec wschodnich sąsiadów. Było to szczególnie widoczne w latach 90. XX wieku, kiedy to głównym punktem odniesienia w irańskiej polityce bezpieczeństwa wobec Afganistanu i Pakistanu stały się przejęcie władzy w Kabulu przez talibów i udzielane im przez Islamabad wsparcie. Zmiany te w połączeniu z brakiem stabilności politycznej i militarnej w Afganistanie i Pakistanie, rozwojem ekstremizmu i terroryzmu, zagrożeń transgranicznych i poziomu migracji oraz rosnące zaangażowanie innych podmiotów stosunków międzynarodowych w sprawy wewnętrzne wschodnich sąsiadów Iranu skutkowały tym, że relacje między państwami uległy znacznemu pogorszeniu. Trzeci okres w relacjach irańsko-afgańskich i irańsko-pakistańskich rozpoczął się w 2001 roku i trwał aż do 2021 roku. W wyniku amerykańskiej interwencji w Afganistanie związek Iranu z Afganistanem i Pakistanem stał się jeszcze bardziej współzależny, szczególnie z punktu widzenia irańskich interesów narodowych oraz dążeń do zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Czwarty okres w relacjach Iranu z Afganistanem i Pakistanem rozpoczął się w połowie 2021 roku wraz z wycofaniem się sił międzynarodowych z Afganistanu i przejęciem władzy w Kabulu przez talibów oraz późniejszymi zmianami wewnętrznymi w Pakistanie. Czynniki te wraz z dynamiczną sytuacją międzynarodową przyczyniły się do szukania dróg rozwiązań kluczowych zagrożeń dla bezpieczeństwa przez Iran i utrzymania wpływów w Afganistanie i Pakistanie.

Przedmiotem badań niniejszej pracy jest polityka bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu w latach 2001–2024. Analizie poddane zostały główne uwarunkowania relacji irańsko-afgańskich i irańsko-pakistańskich, najważniejsze zagrożenia wynikające z sąsiedztwa tych państw, podejmowane przez Iran środki polityki bezpieczeństwa wobec Afganistanu i Pakistanu oraz ocena efektywności polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2024. Problemem badawczym jest ewolucja polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu w okresie od 2001 do 2024 roku i jej skutki dla bezpieczeństwa Iranu oraz regionu.

Głównym celem badawczym pracy jest ukazanie roli Afganistanu i Pakistanu w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w odniesieniu

do najważniejszych wydarzeń i problemów w stosunkach dwu- i wielostronnych w latach 2001–2024, z uwzględnieniem kluczowych uwarunkowań tych relacji w latach wcześniejszych, także przedstawienie Iranu jako nie tylko źródła zagrożeń dla bezpieczeństwa międzynarodowego, ale i państwa, które jest narażone na zagrożenia wynikające z sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej sąsiadów. Niniejsza praca charakteryzuje elementy ciągłości i zmiany w irańskiej polityce bezpieczeństwa wobec Afganistanu i Pakistanu w latach 2001–2024. Celem jest także udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze, które pozwolą osiągnąć założenia analiz:

1. Jakie były uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu?
2. Jakie czynniki determinowały polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu w latach 2001–2024?
3. Jakie były główne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu, których źródłem były relacje z Afganistanem i Pakistanem i jak ewoluowały w latach 2001–2024?
4. Jaki był wpływ innych podmiotów stosunków międzynarodowych na politykę bezpieczeństwa Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu?
5. Jakie były środki polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu w latach 2001–2024?
6. Jaka była skuteczność polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu?
7. Jakie były podobieństwa i różnice w prowadzonej przez Islamską Republikę Iranu polityce bezpieczeństwa wobec Afganistanu i Pakistanu?

Główną hipotezą badawczą jest stwierdzenie, że wraz ze zmianą sytuacji międzynarodowej w 2001 roku rola Afganistanu i Pakistanu w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu zwiększyła się oraz że nastąpiła intensyfikacja działań mających na celu przeciwdziałanie zagrożeniom dla bezpieczeństwa Iranu wynikającym z bezpośredniego sąsiedztwa z wymienionymi państwami. Interwencja amerykańska zapoczątkowana w 2001 roku przyczyniła się do zmiany układu sił w bliskim sąsiedztwie Iranu, a w konsekwencji do zwiększenia aktywności Teheranu w procesie stabilizacji sytuacji wewnętrznej Afganistanu i Pakistanu oraz dążeń do rozwiązania zagrożeń dla bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu, które przyczyniały się do napięć i sporów z Kabulem i Islamabadem. Główna hipoteza została uzupełniona przez hipotezy robocze:

1. Polityka bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu była uwarunkowana przede wszystkim czynnikiem międzynarodowym, przez co rozumie się zaangażowanie polityczne i militarne

Stanów Zjednoczonych w Afganistanie, trudne relacje pakistańsko-amerykańskie oraz rolę Indii i Arabii Saudyjskiej w polityce bezpieczeństwa wymienionych państw. Nie należy jednak pomijać roli wielowiekowych zależności występujących między Iranem a Afganistanem i Pakistanem i wpływu czynnika historyczno-religijnego na irańską politykę bezpieczeństwa.

2. Wśród najważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wynikających z sąsiedztwa z Afganistanem i Pakistanem należy wymienić np. amerykańską interwencję w Afganistanie, która stanowiła zbliżenie się wrogich sił do irańskich granic oraz rozbudziła obawy przed potencjalnym wykorzystaniem terytorium wschodniego sąsiada do przeprowadzenia militarnej agresji przeciwko Islamskiej Republice Iranu, a w konsekwencji opuszczenie Afganistanu przez siły międzynarodowe i powrót ruchu talibów do władzy. Innym zagrożeniem był problem afgańskich uchodźców, których często nieuregulowana obecność na terytorium Islamskiej Republiki Iranu stanowiła wyzwanie dla bezpieczeństwa ekonomicznego i społecznego, wliczając w to problem dla irańskiego systemu opieki zdrowotnej i szkolnictwa. Zagrożeniem transgranicznym związanym z sąsiedztwem z Afganistanem był spór o dostęp do wody, w wyniku którego tereny przygraniczne Islamskiej Republiki Iranu zostały dotknięte niedoborem wody, kryzysem w rolnictwie, wzrostem zagrożenia dla bezpieczeństwa żywnościowego oraz zwiększoną migracją wewnętrzną z powodu trudnych warunków do życia. Innym zagrożeniem na obszarze przygranicznym Islamskiej Republiki Iranu i Afganistanu była kwestia afgańskiego przemysłu narkotykowego, która przyczyniła się do wzrostu poziomu uzależnienia wśród społeczeństwa irańskiego oraz zwiększenia liczby aktów przemocy i przestępstw na terenach przygranicznych. Sąsiedowanie Islamskiej Republiki Iranu z Afganistanem i Pakistanem wiązało się z działalnością organizacji terrorystycznych w tych państwach, które nie tylko stwarzały zagrożenie dla irańskiego bezpieczeństwa, ale i ugrupowań bliskich jej ideologicznie i religijnie, funkcjonujących na terenie wschodnich sąsiadów. Z tym zagrożeniem wiązały się także tendencje separatystyczne na terytorium Beludżystanu, gdzie działalność o charakterze terrorystycznym prowadziły organizacje wzywające do ustanowienia niepodległości tego obszaru, co z kolei stanowiło zagrożenie dla integralności terytorialnej Islamskiej Republiki Iranu i Pakistanu. Zagrożeniem o charakterze zewnętrznym, które wpływało na bezpieczeństwo Islamskiej Republiki Iranu było zaangażowanie Stanów Zjednoczonych i Arabii

Saudyjskiej w sytuację wewnętrzną Pakistanu, co w związku z tym stanowiło zagrożenie dla irańskich interesów i ograniczenie jej roli w kształtowaniu regionalnego ładu.

3. Islamska Republika Iranu wykorzystywała różnorodne środki polityki bezpieczeństwa wobec Afganistanu i Pakistanu, wśród których można wymienić środki polityczne, gospodarcze, militarne oraz kulturowe. Pośród środków politycznych należy wskazać np. zaangażowanie Iranu w kształtowanie nowego systemu politycznego Afganistanu po 2001 roku, współdziałanie z Pakistanem w ramach organizacji międzynarodowych w regionie oraz rozwijanie współpracy politycznej z Indiami jako równowagi dla stosunków pakistańsko-amerykańskich i pakistańsko-saudyjskich. Do środków militarnych polityki bezpieczeństwa Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu można zaliczyć m.in. prowadzenie tzw. podwójnej gry w Afganistanie charakteryzującej się jednoczesnym wsparciem dla sił koalicji antyterrorystycznej oraz udzielaniem pomocy ugrupowaniom partyzanckim walczącym z USA i NATO, rozwijanie współpracy militarnej z Pakistanem mającej na celu zapewnienie bezpieczeństwa na obszarach przygranicznych oraz rozwój programu nuklearnego. Wśród środków gospodarczych można wymienić pogłębianie współpracy gospodarczej, głównie wymiany handlowej zarówno z Afganistanem, gdzie ważną rolę pełniła pomoc rozwojowa i współpraca z Indiami, jak i z Pakistanem, ze szczególnym uwzględnieniem współpracy energetycznej. Środki kulturowe były charakterystyczne przede wszystkim dla polityki bezpieczeństwa Iranu wobec Afganistanu, gdzie Iran dążył do wykorzystania zależności językowych między państwami w celu zabezpieczenia swojej pozycji i interesów w tym państwie.
4. Skuteczność polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu nie była wysoka. Islamskiej Republice Iranu udało się zrealizować tylko wybrane cele polityki bezpieczeństwa wobec Afganistanu i Pakistanu. Wśród zrealizowanych (w całości lub częściowo) w latach 2001–2024 celów można wskazać m.in.: stworzenie w Afganistanie takiej równowagi między obecnością sił amerykańskich i aktywnością ugrupowań partyzanckich, dzięki której interesy Iranu i jego bezpieczeństwo nie były zagrożone przez ich działalność (tzw. podwójna gra) oraz poprawę poziomu pomocy rozwojowej w zachodnich prowincjach Afganistanu, pogłębienie współpracy z Pakistanem w ramach regionalnych organizacji międzynarodowych. Irańskie środki polityki bezpieczeństwa, które miały niewielką skuteczność, to przede wszystkim próba stworzenia partnerstwa z Afganistanem

w ramach Unii Państw Perskojęzycznych, poprawa bezpieczeństwa na pograniczu irańsko-afgańskim, które miałyby ograniczyć poziom migracji i przemytu narkotyków, realizacja większości założeń szeroko pojętej polityki migracyjnej i antynarkotykowej, ograniczenie wpływów Pakistanu w Afganistanie, poprawa bezpieczeństwa na granicy z Pakistanem i zmniejszenie poziomu zagrożenia terrorystycznego w Beludżystanie, realizacja ważnego z perspektywy bezpieczeństwa energetycznego projektu Gazociągu Pokoju oraz powolny rozwój współpracy z Pakistanem w kontekście programu nuklearnego.

5. Polityka bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu charakteryzowała się zarówno podobieństwami, jak i różnicami. Wśród podobieństw można wymienić wykorzystanie przez Iran środków politycznych, militarnych oraz gospodarczych zarówno wobec Afganistanu, jak i Pakistanu, a także prowadzenie polityki bezpieczeństwa na poziomie bilateralnym oraz multilateralnym. Z kolei do różnic można zaliczyć odmienny sposób wykorzystania środków polityki bezpieczeństwa wobec Afganistanu i Pakistanu oraz ich skuteczność.

Za podjęciem tematu polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu po 2001 roku przemawiają dwie przesłanki. Po pierwsze, Afganistan i Pakistan są państwami, które determinują bezpieczeństwo Islamskiej Republiki Iranu w XXI wieku. Dzisiejsze relacje między Islamską Republiką Iranu a Afganistanem i Pakistanem są wypadkową dziedzictwa perskich podbojów na przestrzeni wieków, których wpływ na rozwój polityczny, gospodarczy czy społeczny tych państw jest współcześnie bardzo widoczny¹⁰. Ponadto islam odgrywa bardzo ważną rolę w ich życiu społecznym, wszystkie trzy państwa zamieszkują liczne mniejszości religijne i etniczne. Występuje także czynnik związany z ich usytuowaniem geopolitycznym, czyli obawa przed wrogimi działaniami sąsiadów oraz polityką prowadzoną przez Stany Zjednoczone. Wymienione państwa zaczynają odgrywać coraz większą rolę w kształtowaniu ładu regionalnego, stały się miejscem rywalizacji o wpływy, szczególnie o inwestycje bezpośrednie wielkich mocarstw. Iran, Afganistan i Pakistan posiadają niewykorzystane możliwości do rozwoju współpracy, zarówno dwu- i trójstronnej, a w dalszej perspektywie wielostronnej.

Drugą przesłanką do podjęcia tego tematu jest fakt, iż nie został on wyczerpująco opracowany w literaturze specjalistycznej, szczególnie polskojęzycznej.

¹⁰ Iran, Afganistan i Pakistan przynajmniej formalnie posiadają podobny ustrój polityczny, czyli są republikami islamskimi, ale ich systemy polityczne na tyle się różnią, że ten argument nie stanowi najważniejszego czynnika determinującego wybór zagadnienia.

Większość publikacji na temat szeroko pojętej polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Islamskiej zawęża się do kwestii związanych z relacjami ze Stanami Zjednoczonymi¹¹, Izraelem¹², regionalną rywalizacją z Arabią Saudyjską¹³ czy irańskiego programu nuklearnego¹⁴. Zagadnienie polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu w XXI wieku podejmowane jest bardzo skrótowo i obejmuje przede wszystkim kwestie związane z polityką zagraniczną, a nie bezpieczeństwa, oraz dotyczy okresu sprzed 2001 roku. Niemniej w ostatnich latach powstało wiele polskojęzycznych opracowań, które okazały się niezwykle pomocne w przygotowaniu tej pracy. Wśród najważniejszych należy wymienić publikacje Jerzego Zdanowskiego, który koncentrował się na analizie procesów politycznych, gospodarczych oraz społecznych zachodzących nie tylko w Islamskiej Republice Iranu, ale i w regionie Bliskiego Wschodu w XX i XXI wieku¹⁵. Z kolei Robert Czulda wiele miejsca poświęcił uwarunkowaniom polityki wewnętrznej i zagranicznej Islamskiej Republiki Iranu. Wskazał także najważniejsze kierunki polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia irańskiego programu nuklearnego dla bezpieczeństwa międzynarodowego¹⁶.

¹¹ Przykładowo: R. Fiedler, *Od przywództwa do hegemonii: Stany Zjednoczone wobec bliskowschodniego obszaru niestabilności w latach 1991–2009*, Poznań 2010; P. Sasnal, *Pseudostabilizacja. Problemy współczesnej polityki USA na Bliskim Wschodzie*, Warszawa 2017.

¹² Dla przykładu: M. Górka, *Mossad. Porażki i sukcesy tajnych służb izraelskich*, Warszawa 2015; R. Czulda, *Polityczny i wojskowy wymiar konfliktu Izraela z Iranem*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2015, nr 51.

¹³ Przykładowo: A. Zawół, *Międzynarodowe znaczenie teokracji w Islamskiej Republice Iranu*, Warszawa 2008; M. Hyra, *Saudyjsko-irańskie zmagania o dominację na Bliskim Wschodzie. Próba bilansu*, [w:] *Bliski Wschód między konfliktem a stabilizacją*, red. J. Marszałek-Kawa, R. Podgórzńska, J. Piątek, Toruń 2017.

¹⁴ Przykładowo: R. Fiedler, *Iran a reżim nieproliferaacji broni jądrowej. Dylematy i wyzwania*, Poznań 2013; R. Fiedler, *Irański program atomowy-od kryzysu do porozumienia, Szanse i zagrożenia*, [w:] *Stosunki międzynarodowe w regionie Bliskiego Wschodu. Uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne*, red. P. Osiewicz, Warszawa 2016; R. Siudak, *Sekurytyzacja technologii nuklearnych na przykładzie irańskiego programu atomowego*, Toruń 2016.

¹⁵ J. Zdanowski, *Historia Arabii Wschodniej*, Wrocław 2004; J. Zdanowski, *Historia najnowsza Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, Warszawa 2020; J. Zdanowski, *Stosunki międzynarodowe na Bliskim Wschodzie w XX wieku*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012; A. Mrozek-Dumanowska, J. Zdanowski (red.), *Władza na muzułmańskim Bliskim Wschodzie: wybrane aspekty*, Warszawa 2013.

¹⁶ R. Czulda, *Iran 1925–2014. Od Pahlawich do Rouhaniego*, Warszawa 2014; R. Czulda (red.), *Islamska Republika Iranu na arenie międzynarodowej. Motywacje i kierunki polityki*, Łódź 2019; R. Czulda, *Nowa polityka Iranu? Analiza początków prezydentury Hasana*

Autorem wartościowych prac dotyczących roli ideologii w kształtowaniu polityki wewnętrznej i zagranicznej Islamskiej Republiki Iranu jest Rafał Ożarowski. Zwrócił on uwagę na relacje Islamskiej Republiki Iranu z innymi, ważnymi z perspektywy jej bezpieczeństwa państwami Bliskiego Wschodu¹⁷. Bogdan Składanek przedstawił charakterystykę historii Persji od starożytności do II wojny światowej. Położył nacisk na historię polityczną, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki, religii i kultury w kształtowaniu się państwowości Persji oraz uwarunkowania, przebieg i skutki perskich podbojów na przestrzeni wieków¹⁸. Małgorzata Stolarczyk przedstawiła wpływ islamu na kształtowanie się systemu politycznego i społecznego oraz mechanizmy sprawowania władzy w Islamskiej Republice Iranu¹⁹. Podczas analizy problemu badawczego niezwykle użyteczne okazały się także prace autorstwa: Michała Chorośnickiego²⁰, Katarzyny Czornik²¹, Przemysława Osiewicza²², Jakuba

Rouhanięgo, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2015, nr 1; R. Czulda, *Priorytety i kierunki polityki energetycznej i gospodarczej Iranu po umowie jądrowej z 2015 roku*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2017, nr 5.

¹⁷ R. Ożarowski, *Ideologia na Bliskim Wschodzie: studium porównawcze*, Gdańsk 2006; R. Ożarowski, *Hezbollah w stosunkach międzynarodowych na Bliskim Wschodzie*, Gdańsk 2011; R. Ożarowski, *Aspiracje polityczne Iranu w aspekcie bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] *Iran – 30 lat po rewolucji*, red. A. Dzisiów-Szuszczykiewicz, Warszawa 2009; R. Ożarowski, *Zaangażowanie Islamskiej Republiki Iranu w wojnę w Syrii*, [w:] *Bliski Wschód na początku XXI wieku*, red. J. Marszałek-Kawa, M. Gołda-Sobczak, Toruń 2018.

¹⁸ B. Składanek, *Doktryny i ruchy społeczno-polityczne „wieków milczenia”* (poł. VII – poł. IX w.). *Formowanie się podstaw politycznego odrodzenia Iranu*, Warszawa 1980; B. Składanek, *Historia Persji. Tom I. Od czasów najdawniejszych do najazdu Arabów*, Warszawa 1999; B. Składanek, *Historia Persji. Tom II. Od najazdu Arabów do końca XV wieku*, Warszawa 2003; B. Składanek, *Historia Persji. Tom III. Od Safawidów do II wojny światowej*, Warszawa 2014; B. Składanek, *Wieki milczenia*, Warszawa 2015.

¹⁹ M. Stolarczyk, *Iran. Państwo i religia*, Warszawa 2015.

²⁰ M. Chorośnicki (red.), *Współczesne oblicze Iranu*, Kraków 2012; M. Chorośnicki, J. J. Węc, A. Czubik, A. Głogowski, I. Krzyżanowska-Skowronek, A. Nietszke, E. Szczepankiewicz-Rudzka, M. Tarnowski (red.), *Nowe strategie na nowy wiek – granice i możliwości integracji regionalnych i globalnych*, Kraków 2013.

²¹ K. Czornik, *Bliski Wschód w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w okresie pozimnowojennym*, Katowice 2012; K. Czornik, *Polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych Ameryki wobec Bliskiego Wschodu w okresie pozimnowojennym. Elementy kontynuacji i zmiany*, Toruń 2019; K. Czornik, *System konstytucyjny Islamskiej Republiki Iranu*, Warszawa 2014.

²² P. Osiewicz (red.), *Stosunki międzynarodowe w regionie Bliskiego Wschodu. Uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne*, Warszawa 2016; P. Osiewicz, *Geneza i ewolucja systemu*

Gajdy²³ oraz Dominiki Klimowicz²⁴. Wśród materiałów anglojęzycznych można wymienić prace Shahrama Chubina, który przedstawił uwarunkowania polityki bezpieczeństwa Iranu, ze szczególnym uwzględnieniem systemu politycznego państwa i procesu decyzyjnego, a także znaczenia potencjału militarnego w kształtowaniu bezpieczeństwa Iranu²⁵. Z kolei Shireen T. Hunter scharakteryzowała specyfikę systemu politycznego i społecznego, istniejące podziały wewnątrz Islamskiej Republiki Iranu, a także kierunki polityki zagranicznej po upadku bloku bipolarnego²⁶. Paolo Magri i Annalis Perteghella oraz Shahram Akbarzadeh i Dara Conduit przygotowali wnikliwą charakterystykę polityki wewnętrznej i zagranicznej Islamskiej Republiki Iranu

partyjnego Islamskiej Republiki Iranu, [w:] *Wybrane idee, partie i organizacje polityczne Bliskiego Wschodu*, red. F. Ilkowski, S. Sulowski, Warszawa 2014; P. Osiewicz, *Stosunki amerykańsko-irańskie po 1979 roku: kreowanie wizerunku przeciwnika*, [w:] *Stereotypy w obszarze społecznym i politycznym*, red. B. Pająk-Patkowska, Poznań 2011; P. Osiewicz, *Stosunki turecko-irańskie a Arabska Wiosna: strategiczna głębia vs. Siódma fala idealizmu?*, [w:] *Bliski Wschód w XXI wieku: polityka, społeczeństwo, zmiana*, red. J. Marszałek-Kawa, J. Piechowiak-Lamparska, Toruń 2014.

²³ J. Gajda, *Afganistan–Iran–Tadżykistan. Relacje państw perskojęzycznych w 2010 roku*, [w:] *Wschód i Zachód: tolerancja i różnorodność*, red. M. Woźniak, K. Zdulski, Łódź 2013; J. Gajda, *Polityka Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu po 2001 roku*, [w:] *Islamska Republika Iranu na arenie międzynarodowej. Motywacje i kierunki polityki*, red. R. Czulda, Łódź 2019; J. G. Gajda, *Polityka językowa oraz kulturalna Islamskiej Republiki Iranu w Afganistanie i Tadżykistanie*, „The Polish Journal of the Arts and Culture. New Series 5” 2017, nr 1.

²⁴ D. Klimowicz, „Szyicki lew” i „wielki szatan” – antyamerykanizm w polityce Islamskiej Republiki Iranu, [w:] *Bliski Wschód w stosunkach międzynarodowych w XXI wieku*, red. W. Lizak, A. M. Solarz, Warszawa 2015; D. Klimowicz, *Pekin – cichy arbitry? ChRL wobec irańskiego programu nuklearnego*, [w:] *Stabilizacja czy destabilizacja? Społeczność międzynarodowa wobec programu nuklearnego Iranu*, red. A. Malantowicz, Ł. Smalec, Warszawa 2014; D. Klimowicz, *Rosja a irański problem nuklearny – sojusz z konieczności czy z wyboru?*, [w:] *Stabilizacja czy destabilizacja? Społeczność międzynarodowa wobec programu nuklearnego Iranu*, red. A. Malantowicz, Ł. Smalec, Warszawa 2014.

²⁵ S. Chubin, *Whither Iran?: Reform, Domestic Politics and National Security*, New York 2002; D. Byman, S. Chubin, A. Ehteshami, J.D. Green, *Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era*, Santa Monica 2001; S. Chubin, *Arms procurement in Iran: Ad hoc decision making and ambivalent decision makers*, [w:] *Military Capacity and the Risk of War: China, India, Pakistan and Iran*, red. E. Arnett, New York 1997.

²⁶ S. T. Hunter, *Iran Divided: The Historical Roots of Iranian Debates on Identity, Culture, and Governance in the 21st Century*, Lanham 2014; S. T. Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order*, Santa Barbara 2010.

w okresie prezydentury Hassana Rouhaniego, szczególnie w kontekście programu nuklearnego, wpływu sankcji międzynarodowych na irańską gospodarkę i stosunków ze Stanami Zjednoczonymi²⁷. Wymienione prace odnosiły się w sposób kompleksowy do uwarunkowań polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu i jej miejsca w systemie międzynarodowym. Rola Afganistanu i Pakistanu w polityce Islamskiej Republiki Iranu po 2001 roku nie została omówiona w sposób kompleksowy, a głównie odnosiła się do relacji irańsko-amerykańskich po rozpoczęciu wojny z terroryzmem, nie uwzględniając problemów w relacjach bilateralnych Iranu z Afganistanem i Pakistanem. Nie została też w przywołanych pracach omówiona w perspektywie porównawczej. Prowadzenie badań na temat Islamskiej Republiki Iranu i jej polityki jest dużym wyzwaniem, z uwagi na fakt, że Iran jest państwem względnie zamkniętym i istnieje trudność w pozyskaniu i weryfikacji danych. Wiąże się to z tym, że często trzeba opierać się na przypuszczeniach i domysłach. Innym problemem jest konieczność przefiltrowania informacji dotyczących polityki Iranu, źródła w zależności od tego, z którym państwem są związane, mogą mieć charakter zarówno antyirański, jak i proirański.

Cezurą dolną pracy jest 2001 rok, czyli rozpoczęcie globalnej wojny z terroryzmem przez Stany Zjednoczone po atakach terrorystycznych z 11 września 2001 roku. Wojna wpłynęła na zmianę układu sił w bezpośrednim sąsiedztwie Islamskiej Republiki Iranu. Górna cezura to 2024 rok. Określenie tej daty jako granicznej wynika z tego, że w 2024 roku przypadała czterdziesta piąta rocznica zwycięstwa rewolucji islamskiej w Iranie. Umożliwiło to spojrzenie na politykę bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu z szerszej perspektywy, nie tylko w kontekście określonych w pracy ram czasowych (2001–2024). Pozwoliło to lepiej ocenić skuteczność podejmowanych inicjatyw.

W związku z tym, że praca obejmuje zagadnienia, które wchodzą w szeroko pojęte problemy badawcze, poruszane w ramach nauk o polityce, analiza przyjętego problemu została przeprowadzona z wykorzystaniem szeregu metod badawczych wykorzystywanych w naukach o polityce i administracji. Kluczowa okazała się metoda porównawcza (komparatywna), która umożliwiła porównanie polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu i Pakistanu w tym samym okresie, jej uwarunkowań, środków i implikacji, a także wskazanie różnic i podobieństw. Dzięki tej metodzie możliwe było

²⁷ P. Magri, A. Perteghella (red.), *Post-Vote Iran Giving Engagement a Chance*, Milano 2017; P. Magri, A. Peteghella (red.), *Iran after the Deal: The Road Ahead*, Milano 2015; S. Akbarzadeh, C. Conduit (red.), *Iran in the World: President Rouhani's Foreign Policy*, Basingstoke 2016.

ukazanie elementów kontynuacji i zmiany w irańskiej polityce bezpieczeństwa wobec Afganistanu i Pakistanu w latach 2001–2024²⁸. Metoda decyzyjna umożliwiła wyjaśnienie w sposób uporządkowany decyzji politycznych podjętych przez władze Islamskiej Republiki Iranu oraz innych podmiotów stosunków międzynarodowych w sferze polityki bezpieczeństwa. Kluczową rolę miało wskazanie uwarunkowań podjęcia danej decyzji oraz jej skutków dla polityki bezpieczeństwa²⁹. Z kolei wykorzystanie metody instytucjonalno-prawnej okazało się pomocne w przeprowadzeniu analizy aktów normatywnych przyjętych przez Islamską Republikę Iranu, w szczególności dotyczących strategii polityki bezpieczeństwa³⁰. Odwołano się także do analizy historycznej³¹, która pozwoliła omówić uwarunkowania historyczne polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu. Analiza historyczna umożliwiła wyeksponowanie specyfiki uwarunkowań determinujących politykę bezpieczeństwa prowadzoną przez Iran. W pracy wykorzystano także kilka innych podstawowych metod badawczych: analizę i krytykę piśmiennictwa i źródeł³², a także syntezę³³ i opis³⁴.

²⁸ Metoda porównawcza – technika rozpoznawania rodzaju elementów tworzących daną całość na podstawie ich cech oraz ocenę sprawności funkcjonowania tej całości na tle przyjętego wzorca. Zob. M. Szarucki, *Metodyka analizy porównawczej w badaniach międzynarodowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2010, nr 827, s. 52.

²⁹ Metoda decyzyjna polega na kompleksowym traktowaniu zjawisk politycznych, do głównych kategorii badawczych zaliczany jest: ośrodek decyzyjny, proces decyzyjny, decyzja polityczna oraz implementacja polityczna. Zob. K. J. Helnerska, *Podstawowe metody badawcze w politologicznych pracach doktorskich*, „Zeszyty Naukowe AON” 2009, nr 3, s. 320.

³⁰ Analiza instytucjonalno-prawna polega na analizie norm prawnych. Jej fundament stanowi rozpoznanie tekstów aktów normatywnych. Zob. A. J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2006, s. 126.

³¹ Metoda historyczna polega na poszukiwaniu i badaniu genezy zjawisk politycznych, poszukiwaniu związku przyczynowo-skutkowego między zdarzeniami z przeszłości a sytuacją teraźniejszą. Zob. R. Żydok, *Przedmioty i metody badań politologicznych*, <https://www.zydok.com/2008/01/przedmioty-i-metody-badan-politologicznych/> (dostęp: 12.03.2023).

³² Analiza i krytyka piśmiennictwa i źródeł polega na zweryfikowaniu tego, co już istnieje w literaturze i jest znane i udowodnieniu konieczności zbadania nieznanymi hipotez. Zob. A. Chodubski, *Metodologia jako szczególna wartość badań politologicznych*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2009, t. 6, s. 115.

³³ Synteza – łączenie wyodrębnionych czynników, elementów, części, cech, relacji jako tworzących całość. Zob. K. J. Helnerska, *Podstawowe metody badawcze...*, s. 325.

³⁴ Opis to przedstawienie zdarzeń i zjawisk jako faktów naukowych. Zob. tamże, s. 323.

Struktura pracy ma charakter problemowo-chronologiczny, co odzwierciedla odpowiednie wyjaśnienie głównych uwarunkowań, problemów oraz instrumentów w polityce bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu jako całości, jak i wobec Afganistanu i Pakistanu. Książka została podzielona na siedem rozdziałów, wstęp, zakończenie, spis tabel i wykresów oraz bibliografię.

Pierwszy rozdział pt. *Uwarunkowania polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu* obejmuje zagadnienie polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu. W związku z tym, że polityka bezpieczeństwa państwa, szczególnie w kontekście międzynarodowym, opiera się na tych samych uwarunkowaniach co polityka zagraniczna, autorka dokonała podziału uwarunkowań polityki bezpieczeństwa na wewnętrzne i zewnętrzne, zarówno o charakterze obiektywnym, jak i subiektywnym³⁵. Zagadnienia związane z relacjami irańsko-afgańskimi i irańsko-pakistańskimi w rozdziale pierwszym świadomie pominięto i kompleksowo omówiono je w dalszych częściach pracy. Ważne w kontekście polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu po 2001 roku było uwzględnienie miejsca Iranu w strategiach bezpieczeństwa międzynarodowego mocarstw globalnych: Stanów Zjednoczonych, Federacji Rosyjskiej, Chińskiej Republiki Ludowej oraz grupy E3+3 (P5+1)³⁶, którą uznano w pracy za prezentację strategii Unii Europejskiej (reprezentowanej przez Francję, Niemcy i Wielką Brytanię³⁷) wobec Islamskiej Republiki Iranu.

Rozdział drugi pt. *Uwarunkowania polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu* obejmuje najważniejsze uwarunkowania wpływające na relacje irańsko-afgańskie. Największy nacisk został położony na ważne dla obu państw wydarzenia historyczne, za które autorka uznała relacje irańsko (persko)-afgańskie do 1979 roku, wpływ rewolucji islamskiej na stosunki bilateralne, interwencję ZSRR w Afganistanie oraz sytuację w Afganistanie w latach 90. XX wieku, czyli wojnę domową, a następnie rządy talibów do 2001 roku. Odwołania historyczne mają na celu lepsze zrozumienie procesu kształtowania się relacji irańsko-afgańskich po 2001 roku.

³⁵ Uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne polityki zagranicznej państwa zarówno o charakterze obiektywnym, jak i subiektywnym zostały w ujęciu teoretycznym opracowane przez Ryszarda Ziębę. Zob. R. Zięba, *Uwarunkowania polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Toruń 2009, s. 17–36.

³⁶ Od 8 maja 2018 roku, czyli od podjęcia decyzji Donalda Trumpa o wycofaniu się Stanów Zjednoczonych z umowy nuklearnej z Iranem można mówić o działalności grupy P4+1. Ponadto w pracy wymiennie wykorzystywane jest określenie grupy P5+1 i E3+3.

³⁷ Praca odnosi się do statusu Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej do okresu przed 31 stycznia 2020 roku, czyli przed opuszczeniem struktur UE przez Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej.

Trzeci rozdział pt. *Afganistan jako źródło zagrożeń dla bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2024* ma na celu wskazanie zagrożeń dla bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu, które wynikają z bezpośredniego sąsiedztwa z Afganistanem. Wyodrębnione zostały takie zagadnienia jak: wojna w Afganistanie w latach 2001–2021 i powrót talibów do władzy oraz ponowne ustanowienie Islamskiego Emiratu Afganistanu, problem funkcjonowania radykalnych ugrupowań terrorystycznych, obecność afgańskich uchodźców na terytorium Islamskiej Republiki Iranu, transgraniczny spór o rzekę Helmand i Hari Rod oraz przemyt afgańskich narkotyków.

Rozdział czwarty pt. *Środki polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Afganistanu w latach 2001–2024* został poświęcony przedstawieniu szerokiego spektrum środków (politycznych, gospodarczych, militarnych i kulturalnych), jakie Iran zastosował w polityce bezpieczeństwa wobec Afganistanu w latach 2001–2024. Autorka przeanalizowała zatem: inicjatywę Unii Państw Perskojęzycznych, programy walki z narkobiznesem i narkomanią, politykę migracyjną, zaangażowanie gospodarcze, polityczne i militarne Islamskiej Republiki Iranu w Afganistanie.

Piąty rozdział pt. *Uwarunkowania polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Pakistanu* został skonstruowany analogicznie do rozdziału drugiego i obejmuje uwarunkowania relacji irańsko-pakistańskich. Analizie poddano stosunki Iranu (Persji) z Indiami do 1947 roku i powstanie niepodległego Pakistanu, stosunki irańsko-pakistańskie w latach 1947–1979 i znaczenie rewolucji islamskiej dla relacji dwustronnych, a także stanowisko Iranu wobec konfliktów indyjsko-pakistańskich.

Rozdział szósty pt. *Pakistan jako źródło zagrożeń dla bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu w latach 2001–2024* stanowi próbę przedstawienia zagrożeń dla bezpieczeństwa Iranu z związku z sąsiedztwem z Pakistanem: funkcjonowanie radykalnych organizacji terrorystycznych, problem separatyzmu w Beludżystanie, zaangażowanie Pakistanu w sprawy wewnętrzne Afganistanu oraz strategiczne partnerstwo Pakistanu ze Stanami Zjednoczonymi i Królestwem Arabii Saudyjskiej.

Ostatni, siódmy, rozdział pt. *Środki polityki bezpieczeństwa Islamskiej Republiki Iranu wobec Pakistanu w latach 2001–2024* obejmuje analizę środków podejmowanych przez Iran w prowadzonej polityce wobec Pakistanu. Są to: działania na rzecz bezpieczeństwa energetycznego, współpraca w ramach organizacji regionalnych, zaangażowanie Pakistanu w rozwój irańskiego programu nuklearnego oraz współpraca militarna i rola Indii w polityce bezpieczeństwa Iranu.

Autorka pragnie podziękować wszystkim osobom, dzięki którym przygotowanie tej monografii było możliwe. W pierwszej kolejności wieloletnim opiekunom naukowym i promotorom rozprawy doktorskiej, która stanowi podstawę publikacji: prof. dr. hab. Mironowi Lakomemu oraz dr hab. Katarzynie Czornik, prof. UŚ, pracownikom Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. A także dr. hab. Ryszardowi Machnikowskiemu, prof. UŁ, Dziekanowi Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego i kierownikowi Katedry Teorii Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa za szansę i wyasygnowanie środków, dzięki którym monografia mogła ukazać się w druku. Również recenzentom publikacji: dr. hab. Wojciechowi Grabowskiemu, prof. UG z Uniwersytetu Gdańskiego oraz dr hab. Przemysławowi Osiewiczowi, prof. UAM z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu za recenzje książki oraz za cenne wskazówki, z których autorka z pewnością skorzysta w dalszej pracy naukowej.